

Олександр Книга: Рентабельність і мистецтво, або Кілька слів про людей, які полюбили театр «до глибини власного гаманця»

Те, що «провінція» поняття не географічне, розумієш після кожної подорожі до Херсона. Підтвердженням цієї аксіоми є традиційний щорічний фестиваль «Мельпомена Таврії», а також найсвіжіші прем'єри тамтешнього театру. Звичайно, не всі вони є безперечним мистецьким відкриттям, але завжди — Територією пошуку. Більшість із них («Страшна помста» за М. Гоголем, «Таємниця жінки, яка літає» М. Вішнека, «Два серця» О. Образцова) можуть гідно конкурувати на сцені будь-якого театру України.

При тому, що освіта, наука, мистецтво, як, власне, й поняття Духовність, яке їх об'єднує, стали непотрібними сучасному українському суспільству (а може, лише можновладцям?) і дедалі більше набувають прикладного (задля обслуговування корпоративів) значення, надзвичайно важливо зберегти професійні критерії, не втратити гуманітарної культури.

У цей несприятливий для культури час у тихому спокійному місті протягом останнього десятиріччя обласний театр поступово, крок за кроком долає шлях від схематичних «розводок» скульптурної масовки на кону, від порожньої зали, коли грали вистави для 5—10 глядачів, до сьогоднішніх черг біля кас. Разом з театром змінюється й глядач, без перебільшення — все місто.

Рушієм цього складного, неоднозначного процесу є генеральний директор, художній керівник Херсонського обласного академічного музично-драматичного театру ім. М.Куліша, заслужений діяч мистецтв України Олександр Книга. Саме він сьогодні має всі підстави сказати: «Театр — це моя Справа». І прикметно, що керівники міста й області, підприємств і корпорацій, об'єднань та установ сприймають його як рівноправного партнера, що веде свою Справу успішно. Він належить до, на жаль, ще нечисленної когорти українців, які самотужки виконують функції держави. Поки відповідні інституції виголошують гасла та ділять бюджетні кошти на національні проекти, такі люди, як М. Слабошпицький, який очолив Лігу меценатів, Б. Козак, який заснував факультет мистецтв у Львівському Національному університеті, й мій сьогоднішній співбесідник О. Книга, ті проекти втілюють у життя без «підтримки» держави. І саме їхня непомітна, копітка, щоденна робота і є підмурком майбутнього громадянського суспільства. Про справи театральні та фестиваль, про підготовку мистецьких кадрів і виховання глядача, про відродження меценатства у Таврійському краї й про те, як обласний театр став осередком мовної культури в «російськомовному середовищі», про першу за останні, мабуть, років п'ятнадцять режисерську конференцію розповідає **Олександр Книга**.

Бесіду веде Людмила Распутіна

— *Олександр Андрійовичу, фестиваль «Мельпомена Таврії» — це візитівка Херсонського театру. А з чого все починалося?*

— Пам'ятаєте 1990-ті роки? Навкруги суцільний морок, загальна невпевненість у майбутньому. На сцені — більше людей, ніж у залі. Але всі вони були одностудійцями, точніше, однаково доведені до відчаю, ладні вийти на площу. А що далі? Революція? То не є «дорога до Хра-

Олександр Книга під час прес-конференції. Фестиваль «Мельпомена Таврії».

му», будь-яка революція — руйнування, і не лише матеріального. Трагічніше, що то є руйнування душ, за падінням будь-якої Бастилії неминує приходиться ненажерливе термідоріанство, підґрунтям якого є невігластво. А далі події розгортаються хрестоматійно, навряд чи я зможу дати тому кращу оцінку за Володимира Галактіоновича Короленка, зроблену ним у відомому листі до А.Луначарського.

Тоді ми шукали свій шлях, оминаючи барикади... І метою, на жаль, було не високе мистецтво – ми просто виживали. Які там критерії? Грала вистави у холодних школах, напівзруйнованих сільських клубах, просто неба; грали, коли в нашій стаціонарній залі налічувалося 10 глядачів. Аби люди, що прийшли до театру, хоч на кілька годин забули про свої негаразди. Сто глядачів – то вже аншлаг.

У селах нас чекали, селяни не мали можливості поїхати до міста, вони взагалі на той час не мали ніякої духовної відради. У них так само, як, власне, і у нас, просто не було грошей. І почалися взаємозаліки. Нам за виїзні вистави поставляли м'ясо, картоплю... Ми відкрили кафе і годували своїх людей у рахунок заробітної платні, вони несли ті обіди додому, у свої родини. Одного разу ми «заробили» сто тонн цукру. Уявляєте? Це півтора вагона. Цими заробітками й погашали заборгованість перед Пенсійним фондом.

А фестиваль прийшов пізніше, одинадцять років тому. Власне, коли ми вже зрозуміли, що: чи «сидимо по горло у застої», чи «біжимо у лавах перебудови», нетлінні цінності залишаються. І прийшов час збагнути, що ми пропонуємо нашим глядачам.

– *У розрахунок «за харчі»?*

– Так, вони дали нам можливість у важкі часи вижити на якісних харчах. А чи зберегли ми мистецькі критерії, і які вони сьогодні?

Пошук відповіді на ці питання і спонукав нас до такої форми, як фестиваль. А розпочався він, коли ми вже мали надійне коло друзів. Ідея належить другові нашого колективу, директору Миколаївського академічного театру драми та музичної комедії Миколі Берсону. Та прижився фестиваль саме у нас. Мабуть, ґрунт виявився родючим. Завдяки підтримці керівництва міста та області, благодійній раді театру маємо можливість проводити серйозні мистецькі заходи. А першим спонсором фестивалю був Микола Баграєв.

– *Відродження меценатства? Хто вони – духовні нащадки барона Фальцфейна?*

– О, то особлива розмова. Ми щасливі тим, що маємо таких друзів-партнерів, що не ходимо з простягнутою рукою, працюємо на рівних. Безкоштовно проводимо тематичні та корпоративні свята, надаємо консультативну допомогу самодіяльним колективам міста, беремо участь у різноманітних мистецьких заходах. Організовуємо та проводимо районні фестивалі: у Голій Пристані – «Купальські зорі», у Цюрупинську – «Олешківські забави». Без нашої участі не обходиться і традиційне херсонське свято «День міста». І воно не зводиться лише до театралізованих дійств чи концертних номерів. Пишемо сценарії, забезпечуємо режисуру, готуємо друковану продукцію...

Та справжньою нашою гордістю став проект «День театру в школі», який триває років десять. Уже маємо щастя бачити й результати: молоді херсонці знають театр, то наші найсуворіші критики. До речі, ви часто зустрічали в Херсоні юрбу підлітків, що вештаються містом з пляшками пива, брутально лаючись? Ні? Саме це і є наше найбільше досягнення.

– *Як довести управління від культури, що рентабельність мистецтва, полягає насамперед у тому, з яким станом душі вийдуть глядачі після вистави, які моральні*

цінності вони сповідуватимуть, врешті-решт, як завтра житимуть і працюватимуть?

– Ми свого часу, відстоюючи інтереси театру, навчили місцеву владу, підприємців, керівників потужних виробництв різних галузей чути нас, перейматися нашими проблемами, сприймати їх за власні, водночас їхні проблеми – то наші проблеми. І нам сьогодні довіряють не лише кошти на випуск вистав, ремонт приміщення чи проведення фестивалю, головне – нам довіряють душі дітей, і власних теж. Усі керівники, їхні родини, діти та онуки – наші глядачі. І ми відповідаємо за формування їхнього світогляду.

За двадцять років у нас змінилося тринадцять очільників області. Співпрацювали ми з усіма. Маємо значний прогрес, уже другий голова ОДА ходить до театру не лише на офіційні «заходи». Борис Віталійович Сіленков – наш постійний глядач. Він справжній театрал з гарним художнім смаком, відвідує не лише прем'єри, дивиться рядові вистави, має улюблені, які переглядає неодноразово.

З ним узгоджуємо ремонт нашого приміщення. Процес довготривалий, з року в рік під час відпустки робимо найнеобхідніше, але щоразу зовні та за інтер'єрами театр стає привабливішим, функціонально більш пристосованим, сучаснішим за обладнанням. Цього року відремонтували сцену та оркестрову яму.

Голова обласної ради Володимир Анатолійович Демьохін – член благодійної ради, бере безпосередню участь у роботі театру. Кожен член благодійної ради щороку вносить на рахунок театру 10 тисяч гривень, і зверніть увагу – власних. Спрямовувати бюджетні потоки з «відкатом» – то брудна жадоба. А в нас ось такий негласливий патріотизм, і ніякої політики, просто робота.

Ви часто бачили, щоб керівники міста, області брали безпосередню участь у фестивальных заходах? А в нас це – норма. Самі могли переконатися, якщо чули аналітичний виступ Бориса Сіленкова на режисерській конференції, присвяченій питанням психології сприйняття драматичного мистецтва.

А доводилося радіти виступу на сцені не з привітанням, врученням офіційних нагород або ювілейною промовою, а у фестивальному капуснику мера міста? Пригадайте експромти нашого міського голови Володимира Васильовича Сальдо! До речі, з його ініціативи та за його підтримки було поставлено виставу «Фаворит. Князь Потьомкін Таврійський». І кошти на неї виділили з місцевого бюджету, також меценати, підприємці міста. Саме тоді було започатковано, на мій погляд, добру традицію: театр уперше продавав на прем'єру благодійні квитки вартістю 500 гривень кожен. Двісті наших земляків вирішили придбати їх за такою ціною, спонсорувавши нашу виставу.

Театр став своєрідним клубом місцевої еліти (зауважте, без лапок!) та молоді; тут зустрічаються друзі, цілі родини, не за столом, а на виставі. В антракті спілкуються, в кафе завжди знайдеться філіжанка міцної кави чи келих гарного вина. Саме тут у невимушеній родинній атмосфері легше вирішуються і серйозні справи, народжуються нові проекти в різних галузях.

Очолює благодійну раду театру ректор Херсонського

національного технічного університету, доктор технічних наук, професор Юрій Миколайович Бардачов. Багато допомагає нам і народний депутат України Микола Гергійович Баграєв. Адже саме він був фундатором фестивального руху в Україні. Пам'ятаєте його «Таврійські ігри»? Зупиняйте, бо тиждень розповідатиму про нашу благодійну раду. Тут зібралися люди, які розуміють, що ідея будь-якої діяльності завжди гуманітарна, а фінансування, технології, методології – то лише інструментарій досягнення найвищої гуманітарної мети. А що може бути вищим за потенційне зростання рівня здоров'я, освіти, культури (і духовної, і побутової) кожної окремої людини, що врешті-решт гарантує моральне і фізичне здоров'я народу, а як наслідок – патріотизм, збереження навколишнього середовища, наукові відкриття, мистецькі досягнення...

Та особливе слово про нашого генерального спонсора – ВАТ «Проектно-будівельну фірму "Херсонбуд"» та її керівника Олександра Сандика. Він щороку в конкурсі виборює звання генерального спонсора.

– У конкурсі?

– Саме так. А перемагає Олександр Борисович, можливо, тому що дарує нам не лише гроші. У роботу театру і, зокрема, у фестиваль він вкладає душу. Які екскурсії, конкурси, нагороди він вигадує! Його тонкий смак, доброзичливість, гострий іронічний розум, винахідливість – запорука доброго настрою учасників та гостей фестивалю. Любов до театру, літератури у нього спадкова, йде від родинних традицій. Він з династії будівельників, його батько теж керував будівельною компанією. І так само шанував мистецтво.

– Вистави «Таємниця жінки, яка літає» М.Вішнека та «Два серця» О.Арбузова відзначені фахіфціями і тривалий час ідуть з аншлагами на сцені театру-кафе. Цю сцену ви визначили як експериментальну? Чому?

– Мала сцена не має ніяких звичних пристосувань: куліс, колосників, рампи... Тут помітна будь-яка похибка, неточність. Водночас і будь-яка мистецька знахідка підноситься, стає значущою.

Та й маленьку залу на експериментальну виставу значно легше заповнити. Глядачі вчаться сприймати наше мистецтво у невимушеній обстановці, потім ідуть до великої зали. Відбувається взаємозбагачення. Ми виховуємо глядачів, вони – нас. Тут, як у коханні, правда взаємин сцени та зали. Саме тут граємо і більшість казок для малечі. Тут легше дати перший мистецький урок.

Художній рівень наших вистав – то врешті-решт рівень духовного життя наших глядачів. А вони мають високі запити. Я ні на хвилину не забуваю, що є телебачення, концерти, Інтернет, аудіо- та відеотеки, є велика справжня Література. Багато хто має можливість бути в інших містах України, за кордоном...

– Мала сцена працює недавно. Як народилася ідея театру-кафе, хто допомагав вам?

– Це ідея моя. Робили все самі. А допомагав... І знову повертаюся до розмови про благодійну раду. Колись під час заходу «Підприємці Херсона – дітям» я мимохідь сказав комерційному директору ООО «МКП Прозерпіна» Анатолію Дурнову: «Уявляєте, я щороку витрачаю лише на колготки для актрис п'ятдесят тисяч гри-

вень». Він запам'ятав. Минув рік. Телефоную: «Готуйте рахунок, я вже заробив і можу оплатити за колготки». А я у відповідь: «Та я вже купив, мені б зараз 100 стільців для малої сцени». Рахунок на стільці подали того ж дня... Аналогічна історія трапилася і з генеральним директором ТОВ «Авто-плаза» Валерієм Боржковим. Він питає: «А чому це у вас оркестр завжди працює лише у чорних костюмах?» Я відповідаю: «Інших немає». За якийсь час наш оркестр мав біле вбрання...

– Відвідуючи вистави, спілкуючись у кулуарах з акторами, адміністраторами, працівниками Фестивального центру, технічним персоналом театру імені М. Куліша, дивуєшся, що на півдні, який за звичкою називають «російськомовним», лунає пристойна українська мова.

– Працюємо. Щодо «російськомовності» півдня – то більше політична легенда. Варто від'їхати на 15 кілометрів від будь-якого східного чи південного міста, і ви почуєте нормальну рідну мову. Намагаємося не відриватися від коріння, не люмпенізуватися у власному місті. Адже ту мову, яку так відстоюють певні «політики» задля рейтингу, російською не можна назвати, і таку «російськомовність» нам не пробають власні діти. Адже з такою російською вони навряд чи складуть вступні іспити до Московського, Петербурзького чи Єкатеринбурзького університетів. А не володіючи досконало рідною, можна закрити собі дорогу до класичної освіти вдома.

Практично всі працівники нашого театру або мають вищу освіту, або навчаються, здебільшого у Херсонському державному університеті, де працює кафедра культурології факультету культури і мистецтв. Рецепт постійного підвищення мовної культури дуже простий: родинне виховання та постійне навчання.

– Під час XI фестивалю ви провели режисерську конференцію, на якій зібрали провідних театральних режисерів з усієї України. Таких відвертих і серйозних розмов про професію, творчі, соціальні та фінансові умови роботи, про законодавче поле не було з початку 90-х років, з часу славних Ірпінських семінарів, де збиралися драматурги та режисери, зароджувалися яскраві вистави, з'являлися нові імена авторів та постановників, започатковувалися творчі об'єднання. На які наслідки цього зібрання ви сподіваєтеся?

– Щоб театр був театром, нам ще довго й важко працювати. Я сподіваюся, що епоха художніх керівників-господарників колись закінчиться. На перший план має вийти режисер, навіть режисер-диктатор, але на творчу диктатуру потрібно мати право. Тобто: в кожному конкретному випадку має відбутися симбіоз таланту фахового, таланту педагогічного, високої культури й щоденної копіткою невдячної праці. Сподіваємося незабаром зареєструвати режисерську асоціацію як Всеукраїнську – і працюватимемо, працюватимемо.

– Гадаєте, до колективних рішень режисерської асоціації дослухатимуться можновладці від культури, що звикли діяти з позицій волюнтаризму?

– Можновладці теж змінюються, та й ми маємо великий позитивний досвід роботи з владою, тож ми повинні змусити їх не лише слухати, а й почути нас. Врешті-решт, ставлення влади до культури віддзеркалює рівень культури влади.